

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

Cilt 4, Sayı 2 (Haziran 2007)

Mak. #20, ss. 54-72

Telif Hakkı®Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Şeyhülislâm Şairlerden Mekkî ve Divanı Üzerine

Mustafa Arslan

Ankara Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

XVIII. yüzyıl âlim ve şairlerinden olan Mekkî çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, şeyhülislâmlık yapmış ve Divan tertip etmiştir. Divan'ını dönemin padişahına sunarak taltifini kazanmıştır. Divan'ında çeşitli nazım biçimleri ile yazılmış 107 şiir vardır. Kaside-i Bürde'ye Tevessül adıyla yazdığı şerh Türkçe şerhlerin en kapsamlısıdır. Onun din âlimliği yönünü yansıtan birçok risalesi vardır. Şiirlerinde Fuzulî, Nabî, Şeyh Gâlib gibi ünlü şairlerin, hikemî şiir tarzı ve sebk-i hindî gibi şiir akımlarının etkisi görülür. Çok güçlü bir şairlik yeteneği olmayan Mekkî şeyhülislâm şairler arasında yerini almıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Mekkî, Divan, şair, şeyhülislâm, şerh, *Tevessül*.

ABSTRACT

Mekki is an Ottoman poet and scholar of XVIII. Century. He has been to various government services, worked as sheikh al-islam. He arranged a Divan. By offering the Divan to the sultan of the time, he gained his rewarding. In his Divan, there are 107 poems which are written with various forms of verse. The interpretation (*Tevessül*), he wrote for *Kaside-i Bürde* is one of the most comprehensive Turkish interpretations. He has lots of pamphlets which reflect his erudition of religion side. The influence of poetry movements like Hikemi and Sebk-i Hindî, of famous various poets like Fuzuli, Nabî, Şeyh Galib can be seen in his poems. Mekki hasn't a very powerful talent of being a poet.

KEY WORDS

Mekki, Divan, poet, sheikh al-islam, interpretation, *Tevessül*.

1. Hayatı

XVIII. yüzyıl âlim ve şairlerinden olan *Şeyhülislâm Mehmed Mekkî Efendi*'nin biyografisi ile ilgili bilgi veren eski ve yeni kaynakların hemen hepsi görüş birliği içindedir (Şefkat 63b; Ârif Hikmet 58b; Fatin 1271: 380; Mehmed Süreyyâ 1308: 503; Ahmed Rıf'at Efendi 111; Ahmet Rıf'at 1300: 12; Bursalı Mehmed Tahir 1333: 420; Şemseddin Sâmî 1996: 1387; *Büyük Türk Klasikleri* 1988: 34; Özcan 2003: 577-578; Bilkan v.d. 2006: 173). Mekkî, sarayda *kılâr-ı hâssa* ağası iken ilmiye sınıfına giren ve Mekke kadılığına yükselen Halil Efendi'nin oğludur. O, babasının Mekke kadılığı sırasında 1126/1714'te Mekke'de doğmuştur. Şair, şiirlerinde kullandığı *Mekkî* mahlasını da Mekke'de doğduğundan dolayı benimsemiştir. Şairin babasının ilim ve irfanın değerini bilen bir kadı olması, onun yetişmesinde şüphesiz büyük rol oynamıştır. Mekkî, babasının Mekke'de vefat etmesi üzerine yakınlarının devreye girmesiyle İstanbul'a dönmüş ve 1147/1734 tarihinde medrese eğitimine başlamıştır. Medrese eğitimini tamamlayan Mekkî, bir müddet müderrislik yaptıktan sonra kadılık mesleğine geçmiş ve 1179/1765 yılında Selânik kadılığına, 1185/1771 yılında Şam kadılığına, 1190/1776 yılında Medine kadılığına, 1198/1783 yılında İstanbul kadılığına ve aynı sene Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir. Nihayet 1202/1787 yılında I. Abdülhamid döneminde *şeyhülislâmlık* makamına yükselmiş ve bu görevi 3 ay 14 gün sürdürdükten sonra azledilmiştir. Mekkî'nin azledilmesinde Sadrazam Yusuf Paşa ile aralarının açık olması ve dönemindeki istikrarsızlıklar etkili olmuştur. Mekkî, III. Selim döneminde 1205/1790 yılında Şeyhülislâm Tevfik Efendi'nin vefatı üzerine ikinci defa şeyhülislâm olmuş ve bu görevde 1 sene 4 ay kalmıştır.

Mürettep Divanı bulunan Mekkî'nin (*Türkçe Yazma Divanlar Katalogu* 1967:873) şiirle uğraşmaya nasıl ve ne zaman başladığı hakkında, ulaşabildiğimiz kaynaklarda yeterli bilgiye rastlayamadık. Bununla birlikte onun şiire ne zaman başladığı ve ne zamana kadar şiir yazdığı konusunda bazı ipuçlarından hareketle şunları söylemek mümkündür. *Divanı*'nda bazı olaylar için yazdığı tarih manzumelerinin en eskisi 1151/1738 tarihini göstermektedir. Bu tarih göz önünde bulundurularak onun en erken 25 yaşından itibaren şiirle uğraştığı söylenebilir. Yine kaynakların verdiği bilgiye göre Mekkî, *Divanı*'nı ikinci defa şeyhülislâmlık makamına gelişinde (1206/1791) dönemin padişahı III. Selim'e sunmuş ve Padişahın iltifatını kazanmıştır (Ahmed Rıf'at Efendi: 111). Bu tarihlerde Mekkî'nin 77 yaşında olduğu düşünülürse, onun *Divanı*'nı bu yaşına kadar yazdığı şiirlerinden oluşturduğu tahmin edilebilir. Mekkî'nin, şairliğinin yanı sıra *hat sanatı*nda özellikle de *ta'lik* yazısında üstad olduğu söylenmektedir (Özcan 2003: 578).

Mekkî'nin, *Nakşibendî* tarikatı şeyhlerinden Dülger-zade Şeyh Muhammed Sıddık Efendi'den *Nakşibendî* tarikatına ve Eşref-zade İzzeddin Efendi'den *Kadirî* tarikatının *Eşrefiyye* koluna intisap ettiği kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır

(Ahmed Rıf'at Efendi 111; Bursalı Mehmed Tahir 1333: 420).

Şair, yaşadığı zaman dilimi itibariyle sırasıyla Osmanlı padişahlarından I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerini idrak etmiştir. Ömrünün son yıllarını İstanbul'da Rumeli Hisarı'ndaki yalısında geçiren Mekkî, 1212/1778 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarının Şeyhülislâm Bahâyî türbesinde olduğu belirtilmektedir (Ârif Hikmet 58b; Fatin 1271: 380; Mehmed Süreyyâ 1308: 503; Ahmed Rıf'at Efendi 111; Ahmet Rıf'at 1300: 12; Bursalı Mehmed Tahir 1333: 420; Şemseddin Sâmî 1996: 1387).

Şairin ailesi ve çocukları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sadece bazı kaynaklar, onun Mustafa Asım Efendi adında bir oğlunun olduğundan ve onun da bir kaç defa şeyhülislâmlık makamına getirildiğinden söz ederler (Ahmed Rıf'at Efendi 111; Mehmed Süreyyâ 1308).

2. Eserleri

2.1. Divan¹

Mekkî'nin en önemli eseri şüphesiz *Divan*'ıdır. Şair hayatının çeşitli dönemlerinde yazdığı şiirlerini bir divanda toplamıştır ([Resim 1](#), [Resim 2](#)). Aslında fazla hacimli olmayan bu eser bir *divançe* niteliğindedir. Zaten şair divanın sonuna eklediği mensur hâtimede bunu "*mağâm-ı itmâm ve ihtitâma münâsib olmağla bu dîvânçe-i pür kûşûrumuz*" biçiminde ifade etmektedir ([Resim 4](#)). Mekkî, *Divan*'nı dönemin padişahı olan III. Selim'e sunmuş ve Padişahın iltifatını kazanmıştır (Ahmed Rıf'at Efendi: 111). *Mekkî Divan*'nın yurt içi kütüphanelerinde çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır². Bu nüshaların 4 tanesi hakkında *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu* (1967)'nda bilgi verilmektedir. *Divan*'n görebildiğimiz 6 nüshasının karşılaştırılması sonucunda 58 gazel, 31 kıt'a, 5 kaside, 3 tahmis, 9 müfred (beyt) 1 murabba olmak üzere toplam 107 şiir ve bir de mensur hatime bulunduğu tespit edilmiştir (Arslan 1998).

¹Mekkî *Divan*'nın 6 nüshasının karşılaştırılması ile ortaya konan tenkitli metni ve bu metne dayalı olarak tahlil boyutundaki incelemesi tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Arslan, 1998); Daha sonra *Mekkî Divanı* üzerine bir yüksek lisans tezi de Yakup Başpınar (2002) tarafından hazırlanmıştır.

² *Mekkî Divan*'nın ulaşılan bazı nüshaları şunlardır: İstanbul Üniversite Kütüphanesi KTB. T 55516; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Kütüphanesi 9. 642; İstanbul Üniversite Kütüphanesi d. 6873; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Kütüphanesi T.Y 9673; Ali Emîrî Manzum Eserler (Millet Ktb) 409; Halet Efendi (Süleymaniye Ktb) 674 .

2.2. Kaside-i Bürde Şerhi (Tevessül)

Mekkî'nin *Divan*'ından sonra en önemli eseri *Tevessül* adıyla kaleme aldığı *Kaside-i Bürde Şerhi*'dir. *Kaside-i Bürde* (diğer adıyla *Kaside-i Bür'e*), Şerafüddin Abdullah Muhammed Ebu Said Busurî (öl.696/1297) tarafından kaleme alınmış 161 beyitten oluşan Arapça bir kasidedir. Bu Kasidenin yazılış sebebi³ Busurî'nin Hz. Peygamber'e duyduğu büyük sevgidir. Kaside, tüm İslâm âleminde olduğu gibi Türk coğrafyasında da büyük ilgi görmüş, çevirileri, şerhleri yapılmış ve tahmisler yazılmıştır. Busurî'nin bu kasidesi ve onun etrafında oluşturulan eserlerle (tahmis, şerh, tercüme vb.) ilgili çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır (Aksoy-Balcı 1975; Sezer 1985; Şahin 1997).

Mekkî bu şerhi yazmadan önce Süleyman Nahifî (öl. 1151/1738)'nin yaptığı tahmisi örnek alarak *Kaside-i Bürde*'yi önce tahmis etmiş (*Tahmîs-i Kaside-i Bürde*) daha sonra bu şerhi yazmaya karar vermiştir. Mekkî'nin *Tevessül* adlı *Kaside-i Bürde Şerhi*'nin Türkçe şerhlerin en mufassal ve mükemmeli olduğu belirtilmektedir (Ahmed Rif'at Efendi 111; Bursalı Mehmed Tahir 1333: 420). Mekkî, bu şerhi yaparken her beytin şerhinin sonunda kendine ait olan Türkçe tahmise yer vermiş, beyitlerin i'rabı konusunda yazılan farklı ihtimalleri açıklamış, nahiv kitapları ve edebî sanatlardan bahseden diğer eserlerle bağlantılı olarak bazen genel kuralları da nakletmiştir. Ayrıca her beytin Arap vezni üzere taktiini yapmıştır (Şahin 1997: 181).

Kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası⁴ bulunan bu eserin en yaygın nüshasının Mekkî henüz hayatta iken istinsah edilen Sandalcı-zade İbrahim Efendi nüshası olduğu belirtilmektedir (Şahin 1997: 181)

Eser birkaç defa da basılmıştır (Mekkî 1251; 1300). Şeyh-zade Mehmed Esad tarafından 1300 tarihinde yapılan baskı, 456 sayfadan oluşmaktadır. Mehmed Esad, eserin baş tarafında Mekkî ile ilgili *Devhatü'l-Meşayih* zeylinden alınan ve kendisinin de eklemeler yaparak hazırladığı bir giriş yazmıştır. Bu girişte Mekkî'nin hayatı, görevleri ve eserleri hakkında geniş bilgi verilmiştir. Mehmed Esad, ayrıca Mekkî'nin bu eserinin bir fihristini de hazırlamış ve eserin sonuna, bitirdiği tarihi içeren bir tarih manzumesi ekleyerek eseri basmıştır.

Mekkî'nin eseri daha sonra İmaret-i Mısriyye Nazırı Necib Bey tarafından 1314'te muhtasar olarak bastırılmıştır.

³ Busurî, vücudunun yarısına felç indiği bir zamanda *Kaside-i Bürde*'yi yazarak Allah'tan şifa talebinde bulunmuştur. Kasidesini tamamladıktan sonra Hz. Peygamber'i rüyasında görmüş ve bu kasideyi ona okumuştur. Hz. Peygamber de iltifat ederek onun felç olmuş azalarını meshetmiş ve Busurî uyandığında sıhate kavuştuğunu görmüştür (Aksoy vd.1975: 5).

⁴ *Kaside-i Bürde Şerhi*'nin Bazı yazma nüshaları şunlardır: Atıf Efendi Ktb. 2169; Süleymaniye Ktb. Esad Efendi 2765; Pertev Paşa Ktb. 237; Bayezid Ktb. Veliyyüddin Efendi 697; Süleymaniye Ktb. Esad Efendi 2764.

2.3. Diğer Eserleri

Divan ve *Teveessül*'den başka Mekkî'nin çoğunluğu dinî konularda yazılmış 13 küçük risalesinin olduğu bilinmektedir. Mekkî'nin din alimliği yönünü ortaya koyması bakımından oldukça önemli olan bu risalelerin edebî yönü olmadığından burada üzerinde durulmamıştır. Bunlarla ilgili İslâm Ansiklopedisi'nde daha ayrıntılı bilgi verilmiştir (Özcan 2003:577).

3. Edebî Kişiliği

Mekkî'nin yaşadığı XVIII. yüzyılda Divan edebiyatı, alışlagelmiş düzenini korur. Bu dönem şairleri, eski ustaların yolunda başarılı şiirler yazmayı sürdürme amacını gütmekle beraber, çoğu farklı bir sanat gücü gösterememiştir. Yalnızca Nedim ve Şeyh Gâlib gibi birkaç şair bu asırda Klasik şiirin sayılı ustaları arasında yerlerini almışlardır (Mengi 1994: 203). Bu asırda üstad şairlerin yanında kendine has bir tarz ve üslûbu olmayan bir çok şaire de rastlamak mümkündür. Bu şairler kendilerinden önce yetişmiş usta şairlerin yolundan gidip, Divan edebiyatının ortak malzemesini kullanarak, başarılı sayılabilecek eserler ortaya koymuşlardır. Mekkî'yi de XVIII. yüzyılın bu şairleri arasında değerlendirmek mümkündür.

Mekkî, kaynaklarda “âlim ve şair bir zât”, “ûlemânın ve şuarânın ileri gelenlerinden birisi” olarak tanıtılmaktadır (Şemseddin Samî 1996: 4387; Mehmed Tahir 1333:420). Mekkî, iyi bir medrese eğitimi görmüş, müderrislik, kadılık, kazaskerlik yapmış ve iki defa da şeyhülislâmlık görevine getirilmiştir. O, bu görevlerinin yanı sıra şiirle uğraşmış ve divan tertip etmiştir. Mekkî'nin asıl mesleği şairlik olmasa da şiirle olan bu uğraşı takdir edilmiş, onun “âlim ve şair” olarak anılmasına sebep olmuş ve *Divan*'ı ile padişahın iltifatını kazanmıştır. Ayrıca *Divan*'ı ile ilgili yapılan inceleme, onun Klasik edebiyat kültürüne hakim ve bu edebiyatın kurallarını bilen bir şair olduğunu göstermektedir. *Kaside-i Bürde*'ye “*Teveessül*” adıyla yazdığı şerh ve bu şerhinden kaynakların övgüyle söz etmesi onun bu alandaki başarısının bir göstergesi sayılır.

Bütün Divan şairleri gibi Mekkî de, kasidelerinin *fahriye* bölümleri ile gazellerinin mahlas beyitlerinde şiiri ve şairliği ile övünmüştür. Bununla birlikte şair, bazen de “*hüner ehli*”ne kıymet verilmediğinden ve değerinin anlaşılmadığından yakınmıştır. Burada öncelikle şairin kendi ifadeleri ile şiirini ve şairliğini vermek yerinde olacaktır.

Mekkî kendisini “söz mülkünün sultanı” yani bütün söz ülkesi emrinin altında olan bir hükümdar olarak görmektedir:

Mekkiyâ emr-i şehen-şâh-ı tabî' atla saña

Kişver-i mülk-i sülhan cümlesi meshûr gibi (Mekkî 30b)⁵

⁵ Bu yazıda kullanılan Mekkî'nin örnek beyitleri için bkz. (*Divan-ı Mekkî*, İstanbul Üniversitesi

Şair, bir beyitte şiirini ve şairliğini bir *ticaret kervanı* benzetmesi çerçevesinde ifade etmiştir.

Götürür kâfile-i nazm ile kâlâ-yı sühan

H'âce-i bender-i dil şehir-i sûtûra güyâ (Mekkî 15b)

Bir beyitte Hz. İsa'nın ölülere diriltme mucizesine telmihte bulunarak kalemini onunla kıyaslamıştır. Nasıl ki Hz. İsa nefesiyle ölmüş cesetlere ruh vererek diriltiyorsa Mekkî de kalemiyle kuru sözlere anlam kazandırarak şiir haline getirmektedir:

Hâme ol nâ'il-i 'î câz-ı Mesihâ' dur kim

Cism-i lafzıla ider rûh-ı ma'ânî peydâ (Mekkî 15b)

Bir beytinde de kalemini, denizden inci çıkaran bir dalgıca, şiirlerini de denizden çıkan iri taneli incilere (dürr-i yekta) benzeterek şöyle söylemektedir:

Hâme gavvâş-ı yem-i kulzüm-i fikretdür kim

Çıkarur sâhil-i nazma nice dürr-i yektâ (Mekkî 15b)

Şair, şiirlerindeki güzellik ve eda ile övünmüş, şiirini bezme koku saçan *micmere*, şiirlerindeki edayı da bu *micmerin yaydığı güzel kokuya* benzetmiştir:

Setr ider dâmen-i 'afvüñ ömrümü sultânım

Hâm-ı 'anber gibidür micmer-i nazmumda edâ (Mekkî 16b)

Mekkî şiirlerinde sanatçılara rağbet olmadığından kendinin, sanatının ve şiirlerinin takdir görmediğinden yakınarak bunu *Ey Mekkî şimdi hüner pazarına rağbet yoktur düşünce kumaşını kalem boşuna ölçer biçer* biçiminde ifade etmektedir:

Kâle-i endişeyi hâmem 'abeş ölçer biçer

Şimdi bâzâr-ı hünerde Mekki'yâ yoktur revâc (Mekkî 21b)

Bir başka beytinde ise şair, bir *ticarethane* mazmunu çerçevesinde şiir *ticarethanesini çok beklediğini, bir gün şiirlerinin kıymetinin anlaşılacağını* belirterek bunu şöyle dile getirmektedir:

Çok bekledüñ bu kârgah-i nazmı Mekkiyâ

Bir gün olur sende 'aceb kâr ider misin (Mekkî 28b)

Mekkî, bir beyitte kendini, şairliğe yeni başlayan "*nev-heves*", "*tâze kalem*" bir şair, olarak vasıflandırmıştır. Bir alçak gönüllülük ifadesi olarak algılanabilecek bu tabirler şairin şiire yeni başladığı dönemlerinde yazılmış olabileceğini hatırlatmaktadır:

Nev-heves şâ'irüñ ancak bu kadardur sühanı

Bulamaz tâze kalem mîve-i şirin-edâ (Mekkî 16a)

Burada şunu hemen belirtmek gerekir ki Mekkî, her ne kadar kendisini söz *mülkünün sultanı* ve şiirlerini de *değerli kumaşlar, inci taneleri, anber kokusu* gibi ifadelerle

dile getirse de bunlar aşağı yukarı her Divan şairinin şiirlerinde bulunabilecek kalıp ifadelerdir. Asıl önemli olan “ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz” mucibince şairin, şiirlerinde ortaya koyduğu başarısıdır. Yapılan inceleme sonucunda Mekkî'nin şiirlerinin ve şairliğinin kendi ifadelerinde olduğu kadar başarılı olmadığını burada hemen belirtmek gerekir.

Genel olarak her devirde yetişen şairlerin, ya kendi dönemlerinde etkisini kuvvetle hissettiren bir şairin ya da kendi dönemlerinden önce yaşamış üstad şairlerin açtığı yoldan yürümüş oldukları görülür. Mekkî'nin de edebî kişiliğinin oluşmasında üstad şairlerin ve çeşitli şiir akımlarının etkisi olduğu muhakkaktır. Burada *Mekkî Divanı*'ndaki şiirlerden hareketle onun edebî kişiliği üzerinde etkili olan şairler ve şiir akımları değerlendirilecektir. Bunun için öncelikle şairin divanında, *tahmis*, *tanzir* gibi etkileşimin somut olarak görüldüğü şiirlerden yola çıkılarak şiirlerinde adını andığı ve doğrudan etkisinde kaldığı şairlere yer verilecektir. Sonra da şiirlerinin içeriğinden hareketle dolaylı olarak etkisinde kaldığı düşünülen diğer şairler ve şiir akımları ele alınıp değerlendirilecektir.

Mekkî'nin, şiirleri üzerinde etkisi olan şairlerin başında XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Nabî'nin (öl.1124/1712) geldiği görülmektedir. Mekkî, *Divanı*'nda Nabî'nin bir gazelini ve bir kasidesinin de 10 beytini alarak tahmis etmiştir. Tahminin beğenilen ve örnek alınan şairlerin şiirlerine yazıldığı düşünülürse bu etki daha iyi anlaşılabilir. Bunlar *Mekkî Divanı*'nda “*Tahmîs-i Gazel-i Nabî*” ve “*Tahmîs-i Kaside-i Nabî*” başlıkları ile yer almaktadır. Bu tahmislerin birinci bendleri aşağıdadır:

Aldı o kebg-i bāğ-ı letâfet kararımı
Gördüm bu kühsâr-ı temennâda kararımı
Naqd-i dilümle bezl iderek cümle varımı
“Râm eyledüm niyâz ile ol şivekârımı
Şeh-bâz-ı dest-i himmetüm aldum şikârımı” (Mekkî 31b)⁶

Râh-ı hevesde itme telef pây-ı himmeti
Nûş itme zehr-i câm-ı girân-ı rezâleti
Bî-hüde çekme sürh-i reng-i hacâleti
“Bir bendeye irüşse Hüdâ’nuñ ‘inâyeti
Hâzır olur bilâ-ta‘ ab esbâb-ı ‘izzeti” (Mekkî 32a)

Mekkî, çağdaşı olan şairlerden, *Rüşdî*'nin (öl.1115/1703) 5 beyitten oluşan bir gazelini tahmis etmiştir. “*Tahmîs-i Gazel-i Rüşdî*” başlıklı bu tahminin ilk bendi aşağıdadır:

⁶ Nabî'nin tahmis edilen gazeli 5 beyit olmasına karşın, Mekkî'nin tahmisi 4 bentten oluşmaktadır. Nabî'nin gazeli için bkz. (Bilkan 1997: 1119).

Ki görüp zülfün senün ‘aqlum perişân eylerüm
 Âteş-i rüyuñla ki dâğum firüzân eylerüm
 Kûşe-i hicründe derdüm gâh pinhân eylerüm
 “Gâh añup gamzeñ senün feryâd ü efğân eylerüm
 Gâh cevruñ yâd idüp çâk-ı giribân eylerüm” (Mekkî 31a)

Mekkî, yine çağdaşı olan şairlerden Ramiz’in (öl.1201/1785) “beslenür” redifli bir gazelini ve Sermed’in (öl.1203/1788) “ne dirsın sözüñ nedür” redifli bir gazelini tanzir etmiş, gazelinin mahlas beytinde de her iki şairin adını anmıştır. Nazirenin genellikle beğenilen ve takdir edilen bir şairin şiirine genelde aynı konuyu daha güzel söylemek amacıyla yazıldığı bilinmektedir. Mekkî’nin de nazire yazdığı bu şairleri okuduğu ve bunlardan etkilendiği muhakkaktır. Mekkî, bu nazirelerinde adeta bir *söz meydanı* olan nazirecilik alanında varlık göstermeye çalışarak adeta Ramiz ve Sermed’e meydan okumaktadır. Nazirelerin matla ve mahlas beyitleri aşağıdadır:

Nazire-i Ramiz:

Tab‘um ki lutf-ı sâķi-i gül-femle beslenür
 Bîmâr-ı ‘aşķ rûh-ı mücessemle beslenür (Mekkî 23a)

...

Ramiz Efendi şi‘rine **Mekkî** nazîredür

Mazmûn-ı tâze ma‘nî-i mülhemle beslenür (Mekkî 23a)

Nazire-i Sermed:

Zâhid miyân-ı yâre ne dirsın sözüñ nedür
 Teklîf-i der-kenâre ne dirsın sözüñ nedür (Mekkî 25a)

...

Sermed nazîredür saña **Mekkî**-i zârdan

Bu şi‘r-i âb-dâra ne dirsın sözüñ nedür (Mekkî 25a)

Mekkî, İran’ın ve *Sebk-i Hindî* şiir tarzının önde gelen şairlerinden Şevket-i Buharî’nin (öl.1111/1699) ve Saib-i Tebrizî’nin (öl.1081/1670) birer beytini tanzir etmiştir. Ayrıca şair bu beyitlerden sonra gelen *hatimede* beyitlerin anlamları üzerinde durmuştur ([Resim 3](#)).

Beyt-i Şevket:

Hudâyâ reng-i te’şîri kerâmet kün beyânem râ
 Be-eşk-i çeşm-i bülbül âb deh tiğ-i zebânem râ (Mekkî 34b)

(Ey Allah’ım, sözlerimi güzel ve etkili kıl; dil kılıcına bülbülün gözünün yaşı ile su ver.)

Nazire-i Saib:

Me-kün bî-behre yâ Rab ez-ğabûl-i dil beyânem rā

Be-zehr-i çeşm-i hûbân âb deh tîğ-i zebânem rā (Mekkî 34b)

(Ey Allah'ım, sözlerimi gönüllere girmekten mahrum bırakma; söz kılıcına güzellerin gözünün zehriyle su ver.)

Nazire-i Mekkî:

Hayât-efzâ-yı dilhâ be-deh yâ Rab beyânem rā

Be-demhâ-yı Mesîhâ âb deh tîğ-i zebânem rā (Mekkî 34b)

(Ey Allah'ım, sözlerimi gönüllere hayat verici güzellikte kıl; söz kılıcına Hz. İsa'nın hayat veren nefesi ile su ver.)

Buraya kadar şairin etkisinde kaldığı ve bu etkiyi tanzir, tahmis gibi uygulamalarla divanında somutlaştırdığı örnekler üzerinde durulmuştur. Bundan sonra ise şairin dolaylı olarak etkisinde kaldığı şair, şiir akımı ve konular üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken Mekkî'nin şiirleri ile etkisinde kaldığı düşünülen çeşitli şairlerin şiirleri arasında yapılan karşılaştırmalar verilecek ve örnek beyitler sunulacaktır.

Mekkî'nin gazellerinin çoğunluğu âşıkâne tarzdadır. O, kainatın yaratılış gayesi ile varoluşun ve ilahî gerçeğe ulaşmanın temelinde aşkın olduğuna inanmış ve bunu da şiirlerinde işlemiştir. Mekkî'nin, aşkını anlattığı şiirlerinde Fuzulî'nin (öl.974/1566) etkileri hissedilmektedir. Onun aşkına konu olan sevgili, Fuzulî'de olduğu gibi somut olarak kendini belli etmez. Yani İlahî sevgilidir. Mekkî de şiirlerinde aşk konusunda Fuzulî gibi düşünerek aşkı ilimden üstün tutar. Fuzulî'nin aşk konusundaki düşüncesini özetleyen kıt'a ile Mekkî'nin benzer söyleyişteki beyti aşağıdadır:

“İlm kesbiyle pāye-i rif'at

Ârzû-yı muhâl imiş ancak

‘Aşk imiş her ne var ‘âlemde

‘İlm bir kıyîl ü kâl imiş ancak” (Fuzulî) (Akyüz v.d. 1958: 306).

‘Aşk imiş her ne var ki ‘âlemde

‘İlm-i zâhir o fende nağş-ı sevâd (Mekkî 5a)

Mekkî'ye göre aşk, önce maşuka, oradan da aşğın gönlüne düşer. Bundan dolayı, Mekkî de aşkın yakıcı ateşini sürekli gönlünde hissetmeyi arzular. Şair, aşkın ıstırap ve elemelerinden hoşlanır. Onun bu konudaki duygularını ifade ettiği şiirleriyle Fuzulî'nin Mecnun'un dilinden söylediği gazellerindeki şu ifadeler arasında benzerlik görülür:

“Yâ Rab belâ-yı ‘aşk ile kıl âşinâ meni
Bir dem belâ-yı ‘aşkdan itme cüdâ meni” (Fuzûlî) (Doğan 1997: 28)

Düşür derûnuma tâb-ı muhabbetüñ yâ Rab
Soğutma ‘aşk ile dilden harâretüñ yâ Rab (Mekkî 1b)

Diğer taraftan Mekkî’nin şiirlerinde hicran, dert ve üzüntüye tesadüf etmekteyiz. O, bazen Fuzûlî gibi aşkı hep, hüznün keder ve acı yönüyle görmüş, acı çekmekten hoşlanmış, dert ve kederi, kendisine dost olarak görmüştür:

“Ne görür ehl-i cefâ mende vefâdan gayrı
Ne bulur şem‘ yakan kimse ziyâdan gayrı” (Fuzûlî) (Akyüz v.d. 1958: 396)

Kim gelür kalb-i hazînum benüm istifsâre
Ol vefâdâr-ı kâdimüm kederümden gayrı (Mekkî 30b)

Mekkî’nin *tasavvufî aşkı* anlattığı şiirlerinde zaman zaman Şeyh Galib’in (öl.1213/1799) etkilerini görebiliriz. Şairin, bu tür şiirlerinde salt ilahî aşkı dile getirdiği söylenebilir. Galib’in, “*Aşk bir şem-i îlâhîdür benüm pervanesi*” mısraında vecizeleşen aşk anlayışını Mekkî de benzer biçimlerde ifade etmiştir:

Olunca dilde mîknâfîs-i ‘aşkûñ cezbese nâkıs
Dil-i âhen sirîşt-i cânânı çeker çekmez (Mekkî 25b)

Mekkî de Şeyh Galib gibi evrenin özünü aşkın oluşturduğunu ve bütün mevcudattaki ilk cevherin aşk olduğunu düşünmektedir. Cenab-ı Hak, *aşk-ı zatî* sebebiyle kendini göstermek istemiş, bir ayna hükmünde olan insanı ve kainatı yaratmıştır:

Virmiş aîladum Hâk hayr ile her kâra bir şûret
Görünce şahid-i maşşûdı mir ‘ât-ı temennâda (Mekkî 8b)

Şeyh Galib ile Mekkî arasındaki etkileşimin bir diğer yanı da Mekkî’nin tasavvufî şiirlerinde Şeyh Galib gibi aşk ile ateş kelimelerini sıkça yan yana kullanmasıdır. Nitekim Şeyh Galib’de olduğu gibi onun şiirlerinde de aşk, düştü mü maşuktan başka her şeyi yakan bir ateş olarak ele alınıp işlenmiştir:

Âteş-i ‘aşkûñ eyleyüp te ‘şîr
Yana maḥv-ı vücûd ide ekbâd (Mekkî 5a)

Aynı zamanda *Mekkî Divanı*’ndaki şiirlerle Şeyh Galib *Divanı*’ndaki bazı şiirlerin karşılaştırılması sonucunda aynı vezin, kafiye ve redifte olan şiirlerin olduğu tespit edilmiştir. Bu şiirlerin içeriklerinin de birbirine yakın olması *nazire* olma ihtimalini akla getirmektedir. Her ne kadar *Mekkî Divanı*’nda bu şiirlerin nazire olduğuna ilişkin

bir ipucu olmasa da Mekkî'nin Şeyh Galib'i okuduğu ve ondan etkilendiği muhtemeldir. Ayrıca nazirecilik ölçütleri çerçevesinde değerlendirildiğinde bu şiirlerin nazire olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz.

“Fıkr-i seyrân-ı perî-şüretle pürdür sinemüz
Rû-nümâdur kişver-i Keşmîrden âyinemüz”
(Şeyh Galib) (Okçu 1993: 632)

Cevher-i esrâr-ı aşka cây olalıdan sinemüz
Dâğ-ı hûn-âlûd ile memlûdur gencinemüz (Mekkî 26a)

“Şâgar-ı gül-gün şerâr-ı âh-ı hasretdür baña
Çeşm-i pür-hûn gonce-i gülzâr-ı vuşlatdur baña”
(Şeyh Galib) (Okçu 1993: 487)

‘Aks-i ruhsârûnla çeşm-i pür gül-i terdür baña
Eşk-i didem hem gül-âb-ı kâm-perverdür baña (Mekkî 20b)

“Kemâl-i zâtınûn na‘tı yazılmaz yâ Res üla’llâh
Kâdur levh-i kalem mişlûn yazılmaz yâ Resûla’llâh”
(Şeyh Galib) (Okçu 1993: 820)

Cemâlûn nûr-ı mihr-i kibriyâdur yâ Resûla’llâh
Kelâmuñ nefha-i feyz-i Hudâ’ur yâ Resûla’llâh (Mekkî 20a)

Müslüman milletlerin sanat ve fikir hayatında geniş bir ilham kaynağı olan ve en güzel ifadesini edebiyatta bulan *tasavvufun*, Mekkî'nin sanatını etkileyen önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Şairin yaşadığı dönemde oldukça rağbette olan ve Divan şairlerinin çoğunu etkisi altına alan tasavvuf, şiirlerde çoğunlukla Allah’a korkuyla değil aşkla ulaşılabilceği yönüyle işlenmiştir.

Daha önce de ifade edildiği gibi Mekkî'nin *Nakşibendî* tarikatı ve *Kadirî* tarikatının *Eşrefiyye koluna* mensup olduğu bilinmektedir. Ayrıca *Divan*’ında yer alan şiirlerindeki tasavvufi beyit, tabir ve mefhumlardan hareketle tasavvufun onda bilgi ve temayül çerçevesinde kalmayıp, samimi bir duyuş ve heyecan halini aldığı görülmektedir. Şunu hemen belirtmek gerekir ki, Mekkî şiirlerinde tasavvufun belirli bir yanını ya da

bütününi öğretme ve tanıtmaya gayesi taşımamıştır. O, tasavvufî tabir ve mecazları yeri geldiğinde şiirlerinde kullanmıştır. Bu çerçevede dâhilinde *Mekkî Divanı*'nda bir hayli tasavvufî beyte rastlamamız mümkündür:

Sâlik ol gel tarîk-i Hâkî'ye gönül

Andadur ittisâl-ı kûy-ı murâd (Mekkî 5b)

Tekyegâh-ı devletün bir şeyh-i şâhib-himmeti

Hânikâh-ı mekremetde mürşid-i kalbi hâzîn (Mekkî 15a)

Mâ-sivâdan beni çek ey kerem issi Allah

Be-der it kalb-i nedâmet eşerümdem gayrı (Mekkî 30b)

Mekkî'nin dünyaya bakış tarzını ve yaşantısını dinî duyguları ile tasavvufî düşüncelerinin şekillendirdiği söyleyebiliriz. Onun şiirlerinde işlediği, tasavvufun temel prensiplerinden olan *dünyadan alakayı kesmek, arzu ve istekleri terk etmek, Allah'a kavuşmak için masivayı gönülden silip atmak, dünya malına zerre kadar değer vermemek* gibi konular bize, şairin hayatı kabulleniş biçimi hakkında ipuçları vermektedir:

İdüp ka'f -ı ta' allu'ğ tard olunca mâ-sivâ dilden

Olur her demde ma'lûb-ı hâkîkî yâver ü yâri (Mekkî 6a)

Râhat-ı âlemi ' uzletle kanâ' at bildüm

Niyetüm çıkmamadır taşra derümden gayrı (Mekkî 30b)

Ayrıca *Mekkî Divanı*'nda yer alan ünlü mutasavvıflardan *Muhyiddin Arabî* (öl.638/1240) ve Halveti şeyhlerinden *Yusuf Sümbül Sinan*'ın (öl.936/1529) methinde yazdığı na't türündeki kasideler onun tasavvufî şahsiyetlere karşı olan hayranlığının bir ifadesi sayılır. Bu kasidelerin matla beyitleri aşağıdadır:

Himmeti çekdi beni hâzret-i Muhyiddinün

Şevki nûr itdi teni hâzret-i Muhyiddinün (Mekkî 3b)

Ah'z-ı bûy-ı muhabbet ise murâd

Hâk-i Sünbülde eyle istindâd (Mekkî 3b)

Mekkî'nin, şiirlerinde *Nabî*'nin öncülüğünü yaptığı, XVII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan *düşünce ağırlıklı hikmetli söz söyleme geleneği* olarak tanımlanan okuyucuyu uyarma ve yol gösterme amaçlı olan *hikemî şiir tarzının* (Mengi 1991) etkisi görülmektedir. Şairin, dinî kişiliğinin de olması zaman zaman onu, geniş bilgi, tecrübe ve sezgi gücünden kaynaklanan olgunlukla, insanı ve toplumu uyarmayı, onlara doğru ve güzel olan şeyleri göstermeyi amaçlayan şiirler yazmaya yöneltmiştir. Onun,

düşünce yanı ağır basan bu şiirlerini, *hikemî şiir tarzı* içerisinde değerlendirmek mümkündür:

Mekkiyâ ‘ârif olan halka tekâpü itmez
İ‘tibârî kişinüñ mâye-i ‘irfân iledür (Mekkî 23a)

Bu bezm-i miñnetin elbet humân neş’esindendir
Kederden dür olam dirseñ hemân zevk ü şâfâdan geç (Mekkî 21b)

Mekkî’nin şiirlerinde İran’da ortaya çıkmış, Hindistan’da geliştirilmiş, XVII. yüzyılda Divan şiirini etkisi altına almış, *Sebk-i Hindî* üslûbunun etkileri de hissedilir. Onun şiirlerinde Sebk-i Hindî’nin iyice incelmış hayallerine ilişkin söyleyişleri görmek mümkündür:

Helâk olsam nola âvâze-i pâ-yı hayâlınden
Ki mebhût şadâ-yı dil tabîdenhâ-yı mürânum (Mekkî 27a)

Kendilerini bir rind olarak değerlendiren bir çok Divan şairi gibi Mekkî’nin de şiirlerinde zaman zaman *rindane* bir eda ile dünyayı umursamaz bir tavır takındığı, meyhaneden, kadehten, şaraptan, sakiden ve güzelden dem vurduğu görülür:

Pürdür mey-i kanâ‘at ile çeşm-i ârzü
Yok bezm-i şâha cām-ı Cem’e rağbetüm benüm (Mekkî 27b)

Nüş-ı mey būs-ı lebûñle ne güzeldür sâkî
Bezme bu ‘âdet-i cân-bağışı ‘aceb Cem mi kodı (Mekkî 29b)

Bâdede feyz-i hevâ-yı şavkum oldu her habâb
Meşrebince la‘lden meyhâne peydâ eyledüm (Mekkî 28a)

Şair, bu *rindane* eda çerçevesinde bazen de zahit ve vaize çatmış; onları riyakârlıkla itham etmiştir:

Tenhâda böyle ol büte zâhid-perestişüñ
Şirk-i hafinün aña ki pek kâfirisidür (Mekkî 25a)

Gelmesen bezm-i meye zâhid şevâb itmez misin
Fıkr idüp bir kerre de re‘y-i şavâb itmez misin (Mekkî 28a)

Bir beytinde ise vaiz edasıyla içkinin kötülüklerinden bahsedip, onu bütün kötülüklerin başı olarak değerlendirmiştir:

Urdum ayağa müşteri çıkmam şirâsına
Bintü’l-‘î neb didükleri ümmü’l-habâ’işüñ (Mekkî 34b)

Bu dünyaya kıymet ve ehemmiyet vermeyen Mekkî, kendisinin de kıymetinin bilinmediğini söyleyerek felekten, bahttan ve talihten şikayet etmiş, şiirlerinde bu dünyaya zerre kadar minnetinin olmadığını dile getirmiştir:

Dergâh-ı gayre yüz süremem Mekkiyâ henüz
Yok mihr-i çarha zerre kadar minnetüm benüm (Mekkî 27b)

İtmiş iken vücudumu ifnâ-yı tecrübe
Şarâf-ı çarh anlamadı kıymetüm benüm (Mekkî 27b)

Mekkî'nin şiirlerinde yer yer *gurbet* teminin işlendiği görülmektedir. Yaşanılan yerden veya vatandan ayrı kalmak olarak ifade edilen gurbet, mutasavvıflar tarafından bu dünya için kullanılan bir tabir olarak karşımıza çıkar. Sufilere göre insanın aslî vatanı ruhlar âlemidir. İnsan bu dünyaya misafir olarak gelmiştir ve dolayısıyla gurbette sayılır. Mekkî, tasavvufa da yakınlığının etkisiyle gurbet temini bu çerçevede içerisinde bazı şiirlerine yansıtmıştır:

Mekkî-i lâ-⁶ ilâca eyle meded
Gurbet içre bırakma nâ-çânı (Mekkî 6b)

Mekkiyâ hâtır- perîşân eyledi gurbet beni
Âh kim yâd-ı vatan kalbümde ahkerdür baña (Mekkî 20b)

Terk idüp cânânemüz düşdük diyâr-ı gurbete
Pâs-bân-ı genc-i hicrânuz vilâyet beklerüz (Mekkî 26b)

4. Mekkî Divanında Biçim ve İçerik

Mekkî Divanı'ndaki şiirler Klasik edebiyattaki geleneksel divan tertibine uyularak bir araya getirilmiştir. Buna göre *Divan*ın baş tarafında gazel ve kaside nazım biçimiyle yazılmış münacat ve na'atlar, daha sonra tarikat ve devlet büyüklerinin methedildiği kasideler yer alır. Sonra şairin çeşitli yapılar ve önemli olaylar ile ilgili yazdığı tarih manzumeleri gelir. *Divan*'ın ağırlık noktasını ise genellikle âşıkane tarzda yazılmış gazeller oluşturur. *Divan*'ın sonunda, çeşitli şairlere yazılan tahmisler, kıt'alar, müfredler ve bir de mensur hatime bulunmaktadır.

4.1. Kasideler

Mekkî Divanı'nda toplam 5 adet kaside bulunmaktadır. Bu kasidelerden biri na't türünde olup Hz. Peygamber için yazılmıştır. Diğer kasideler ise ünlü mutasavvıflardan Muhyiddin Arabî'ye, Halvetî tarikatı şeyhlerinden Yusuf Sünbül

Sinan'a, Şeyhülislâm Mustafa Efendi'ye, Hakim-zade Ali Paşa'ya methiye olarak yazılmıştır. Bu kasidelerden birincisi 41 beyit, ikincisi, 5 beyit, üçüncüsü 67 beyit, dördüncüsü 23 beyit ve beşincisi de 29 beyitten meydana gelmiştir. Mekkî'nin kasideleri genel olarak, diğer Divan şairlerinde olduğu gibi bir *nesib* kısmıyla başlar, sonra *girisgah* ve *methiye* kısmına geçilir. Bu bölümde şair, memduhunu Divan şiirinin alışla gelmiş mecaz ve mazmunlarıyla mübalağalı bir şekilde övdükten sonra Hz. Peygamberden şefaet ve himmet, devlet büyüklerinden lütuf ve ihsan talebinde bulunduktan sonra Allâh'a dua ederek kasidesini bitirir. Bu kasidelerden Muhyiddin Arabî için yazılan ve eksik olduğu tahmin edilen 5 beyitten meydana gelen kasidede bölümler bulunmaz, beyitlerde yalnızca adı geçen memduhun övgüsü yer alır.

4.2. Kıt'alar

Divan'da kasidelerden sonra 31 *kıt'a* bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi münacat şeklindedir. Bu *kıt'ada* şair, humma hastalığına yakalandığını dile getirmekte *Cenâb-ı Hakk'a* yalvarmaktadır. 25'i ise devrin padişahlarının tahta çıkışları, şehzadelerin doğumları, çeşitli devlet erkânının göreve gelişleri, bazı dostlarının vefatları ile çeşitli çeşme ve binalar için yazılmış tarih manzumeleridir. Mekkî, bu tarih manzumelerinde adı geçen olayların *ebced hesabıyla* tarihlerini düşürmüş ve bu tarihleri düşürürken çoğunlukla "*tâmiyeli tarih*" (Yakıt 1992: 308) biçimini kullanmıştır. Aynı zamanda birer belge niteliği taşıyan bu şiirleriyle Mekkî, hem eşinin dostunun gönlünü kazanmış hem de tarih düşürme konusundaki hünerini ortaya koymaya çalışmıştır. Mekkî'nin *kıt'a* nazım biçimiyle yazmış olduğu bu tarih manzumelerinin uzunluğu 5 beyit ile 22 beyit arasında değişmektedir. Ayrıca Divan'ın son kısımlarında ikişer beyitten oluşan ve çeşitli konulardan bahseden 5 *kıt'a* daha bulunmaktadır.

4.3. Gazeller

Divan şairlerinin çoğu gibi Mekkî'nin de en fazla rağbet ettiği nazım biçimi gazeldir. *Mekkî Divanı*'nda mevcut olan toplam 107 şiirden 58'i *gazel* nazım biçimiyle yazılmıştır. Bu 58 gazelden altı tanesi Divan'ın baş tarafında, münacat ve na't türünde olup geriye kalan 52'si ise *gazeliyyât* başlığı altında ayrı bir bölüm oluşturmaktadır. Divan'ın baş tarafındaki 6 *gazel* de dikkate alındığında, gazellerin harflere dağılımının şu şekilde olduğunu görülür: *Elif* harfiyle 3, *be* harfiyle 3, *cim* harfiyle 2, *dal* harfiyle 1, *ra* harfiyle 19, *ze* harfiyle 5, *kaf* harfiyle 1, *mim* harfiyle 6, *nun* harfiyle 4, *he* harfiyle 7 ve *ye* harfiyle 7 *gazel*. Bu gazellerden 41'i beş, 9'u altı, 5'i dört, 2'si yedi ve 1'i de üç beyitten meydana gelmiştir. Bundan hareketle *Mekkî Divanı*'ndaki gazellerin büyük çoğunluğunun beşli beyitlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Yapılan incelemede Mekkî'nin, diğer nazım biçimlerine göre gazelde daha başarılı olduğunu görülmüştür. Şairin, kendi duygu ve düşüncelerini çeşitli mecaz ve mazmunlar

etrafında dile getirdiği bu gazellerinin çoğunluğu *âşıkane gazeller*dir. Bunların arasında az da olsa *tasavvuf, rindlik, ve hikmet* gibi konuların işlendiği gazellere rastlanmaktadır.

4.4. Musammatlar

Mekkî Divanı'nda 3 adet tahmis bulunmaktadır. Bu tahmislerden 1'i XVII. asır şairlerinden Rüşdî'nin bir gazeline yazılmış ve 5 bendden oluşmuştur. 1'isi ise Nabî'nin bir gazeline yazılmış, 4 bendlik bir tahmistir. Diğer de 15 bendden oluşmakta ve bunun ilk 10 bendi, *Nabî*'nin bir kasidesine yazılmış olup, kalan 5 bendi şairin aynı vezinde yazdığı ve bu tahmisin devamı niteliğinde olan *muhammestir*. *Divan*'da ayrıca 2 bendden oluşan *murabba-ı mütekerrir* nazım biçimiyle yazılmış şairin Cenab-ı Hakk'a yalvarışını ifade ettiği *miınacat* türünde bir şiir bulunmaktadır.

4.5. Müfredler

Divan'ın son şiirleri *beyt* başlığı altında yazılmış 9 adet *müfred*den oluşmaktadır. Çeşitli konularda yazılmış bu beyitlerden biri Arif Efedi'nin sualine cevap niteliğinde, biri Esad bey'in yaptırdığı çeşme vasfında, birisi de İran'ın önde gelen şairlerinden Şevket'in ve Saib'in bir beytine nazire olarak yazılmıştır.

4. 6. Mensur Hatime

Divan'ın sonunda yer alan mensur *hatime*de ise şair, Saib, Şevket ve kendisinin beyitlerinin içeriğinden kısaca söz ettikten sonra *Divan*'ı tamamladığını ifade ederek hayır duâ talebinde bulunur.

5. Vezin, Redif ve Kafiye

5.1. Vezin

Mekkî Divanı'nda bulunan toplam 107 şiirde 10 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bu dağılım, en çok kullanılan vezinlere göre şöyledir:

Remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla 29, fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla 5, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla 2 ve fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla 1 şiir olmak üzere 37 şiir; *Hezec* bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla 27, mefâ'ilün fe'ülün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla 1, mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün kalıbıyla 1 şiir olmak üzere 29 şiir; *Muzârî* bahri nin mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün kalıbıyla 23 şiir; *Müctes* bahrinin mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbıyla 11 şiir; *Haff* bahrinin fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbıyla 7 şiir bulunmaktadır.

Mekkî, aruz bahirlerinden özellikle Divan şiirinde sık kullanılan kalıpları ve ahenkli vezinleri tercih etmiştir. Şairin, şiirlerinde yer yer vezin zaruretlerinden ileri gelen *imâle*, *med*, *zihaf* gibi bazı aksaklıklar görülse de bu vezinleri başarılı bir şekilde kullandığı söylenebilir. Mekkî'nin bu başarısının altında *Arapça*, *Farsça* kelimelerin sıkça kullanılması ve yaşadığı dönemde artık dilin aruz veznine iyice uygun hale gelmesinin yattığı düşünülmektedir.

5.2. Redif ve Kafiye

Mekkî'nin şiirlerinin büyük çoğunluğu rediflidir. Şair, redifi şiirleri içinde en çok gazellerinde tercih etmiş ve 58 gazelinden 56 tanesinde redif kullanmıştır. Mekkî'nin gazellerinde kullandığı bu redifleri, eklerden oluşan redifler, bir kelimedenden ve birden fazla kelimedenden oluşan redifler olarak sınıflandırmak mümkündür. Mekkî de şiirlerinde, mevsûle, müessese ve müreddefe gibi kafiye çeşitlerini kullanmıştır.

6. Sonuç

Bu yazıda XVIII. yüzyılın âlimliği ve şairliği ile öne çıkmış kişiliklerinden olan Mekkî'nin hayatı ana çizgileriyle ortaya konmuş, görevleri, şairliği, tarikatı hakkında bilgi verilmiştir. Eserlerinden onun edebî yönünü yansıtan *Divan*'ı ve *Tevessül* adıyla kaleme aldığı *Kaside-i Bürde Şerhi* tanıtılmış bunların yazma ve basma nüshaları hakkında bilgi verilmiştir.

Şairin Divan'ındaki şiirlerinden hareketle edebî kişiliği çıkartılmıştır. Buna göre Mekkî'nin şiirlerinin çoğunluğu *âşıkane* bir üslûpla yazılmıştır. Bu tür şiirlerinde şairin *Fuzulî* ve *Şeyh Galib*'den etkilendiği görülmüştür. *Tasavvufî* bir yönü de olan şair, şiirlerinde zaman zaman tasavvufî tabir ve mecazları kullanmış ancak tasavvufun bütününe ya da belirli bir yönünü öğretmeyi amaç edinmemiştir. Bunlardan başka Mekkî'nin şiirlerinde *Nabî* ve *hikemî şiir tarzının*, *sebk-i Hindî'nin* etkileri hissedilmektedir. Şair, diğer nazım biçimlerine göre gazellerinde daha başarılı olmuş, ve gazellerini daha sade, daha akıcı ve daha samimi bir dille yazmıştır. Kasidelerinde, Divan şiirinin alışlagelmiş mecaz ve mazmunlarıyla memduhunu mübalağalı bir şekilde övmüş ve sanat gösterme çabası ile ağır bir dil kullanmak zorunda kalmıştır. Tarih manzumelerinde ise, dilin ağırlığının yanında sık sık bir anlatım kusuru sayılan mısra ve beyit tekrarlarına düşmüştür. Ayrıca yazdığı bazı Arapça ve Farsça şiirlerle bu alandaki varlığını ispat etmeye çalışsa da pek başarılı olamamıştır.

Mekkî Divanı, biçim ve içerik yönünden değerlendirilmiş ve şairin divanında, gazel, kaside, kıt'a, tahmis, murabba, müfred gibi nazım biçimleri ile yazılmış şiirlerin olduğu tespit edilmiştir. Şair, aruz vezninin değişik kalıplarını başarılı bir şekilde kullanmış, özellikle Divan şiirinde çok kullanılan ahenkli vezinleri tercih etmiştir.

Divan'da, ahenk unsurlarından kafiye'nin yanında redife de önem vermiş ve şiiirlerin büyük çoğunluğunu redifli olarak kaleme almıştır.

Mekkî, XII. yüzyıl Türk şiiirinin başarılı temsilcileri Şeyhülislâm Yahyâ, Şeyhülislâm Bahâyî gibi şeyhülislâm şairlerin bir diğer örneğidir. Fakat hemen belirtmek gerekir ki, şiiirinde ulaştığı yer öncekilerle mukayese edilecek seviyede değildir. Divan sahibi olmasına rağmen Mekkî, her hangi bir orijinalite ortaya koyamadan, kuralları önceden belirlenmiş, klasik çizgide eser veren diğer şairlerden her hangi biri durumundadır.

Her ne kadar farklı ve orijinal şeyler ortaya koyamasa da din alimliği ve şairliğiyle öne çıkmış önemli bir şahsiyet olan Mekkî üzerine yapılan bu çalışmanın Divan edebiyatı açısından faydalı olacağı inancındayız.

Kaynaklar

- Ahmed Rıf'at (1300) *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiye*, C. VIII, İstanbul.
- Ahmed Rıf'at Efendi, *Zeyl-i Devhatü'l Meşâyhi*. İstanbul.
- ALTUNSU A. (1972) *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara.
- AKSOY F., BALCI M. (1975) *Busûrî, Kaside-i Bürde*. İstanbul.
- AKYÜZ K., BEKEN S., YÜKSEL Sedit., CUNBUR M., (1958) *Fuzulî Divanı*. Ankara:İş Bankası Yayını.
- Ârif Hikmet, *Ârif Hikmet Tezkiresi*. Millet Kütüphanesi Ali Emiri, No:789.
- ARSLAN M. (1998) Mehmed Mekkî Efendi Divanı (İnceleme, Metin). Malatya: Yüksek Lisans Tezi İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAŞPINAR Y. (2002) Mekkî Divanı'nın Transkripsiyonlu, Karşılaştırmalı Metni. Eskişehir: Yüksek Lisans Tezi Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BİLKAN A. F. (1997) *Nâbî Divanı*, C.II. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.
- BİLKAN A. F. ÇETİNDACI Y. (2006) *Şeyhülislâm Şairler*. Ankara: Hece Yayını. Bursalı Mehmed Tahir (1333) *Osmanlı Müellifleri*, C. II. İstanbul.
- Büyük Türk Klasikler* (1988) "Mekkî", C. VII. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayını.
- DANIŞMEND İ. H. (1950) *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV. İstanbul.
- Divanı-ı Mekkî*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Kütüphanesi, No: 9. 642; İstanbul Üniversite Kütüphanesi KTB. T 55516; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Kütüphanesi 9. 642; İstanbul Üniversite Kütüphanesi d. 6873; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Kütüphanesi T.Y 9673; Ali Emîrî Manzum Eserler (Millet Ktb) 409; Halet Efendi (Süleymaniye Kütüphanesi) 674.
- DOĞAN. M. N.(1997) *Mecûn ve Leyâ Dilinden Şiirler*. İstanbul: Enderun Kitabevi. Fatin (1271) *Tezkire-i Hatimeü'l-Eş'âr*, İstanbul.
- İPEKTEN H. (1990) *Fuzûlî, Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayını, İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu (1967) C.III, İstanbul.
- Mehmed Süreyyâ (1308), *Sicill-i Osmânî*, C. IV. İstanbul.
- MENGİ M. (1991) Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- MENGİ M. (1994) *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayını.
- Mekkî, *Tahmîs-i Kaside-i Bürde*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad efendi No: 2542/1.
- Mekkî, *Şerh-i Kaside-i Bürde (Teveşşül)*, Âtîf Efendi Kütüphanesi, Yazma 2169; Süleymaniye

Kütüphanesi, Esad Efendi Yazma 2765; Pertev Paşa Kütüphanesi, Yazma 237; Bayezid Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Yazma 697; Süleymâniye Kütüphanesi, Esad Efendi, Yazma 2764.

Mekki (1251) *Şerhi-i Kaside-i Bürde (Teveşşül)*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Mekki (1300) *Şerhi-i Kaside-i Bürde (Teveşşül)*. İstanbul: Esad Efendi Matbaası.

Mekki (1314) Muhtasar Şerh-i Kaside-i Bürde (Teveşşül). Hicaz: Vilâyet Matbaası.

OKÇU N. (1993) Şeyh Galib, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlili *ve Tenkitli Metni*, C.I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.

ÖZCAN T. (2003) "Mekki Mehmed Efendi" *İslâm Ansiklopedisi*, C.28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

SEZER İ. H. (1985) *Şair Busûrî ve Bürde'si*. Konya: Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞAHİN E. S. (1997) *Kaside-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümelere*. Ankara: Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şefkat, *Şefkat Tezkiresi*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri, Yazma No:780.

Şemseddin Sâmî (1996) *Kâmûsu'l-A'lâm*, C. VI. Ankara.

UZUNÇARŞILI İ. (1988), *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

YAKIT İ. (1992) *Türk-İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul.

Resimler

[Resim 1. 1b Serlevha](#)

[Resim 2. 2a](#)

[Resim 3. 34b](#)

[Resim 4. 35a Hatime](#)

Mustafa Arslan

Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi. Yoğunlaştığı araştırma alanı eski Türk edebiyatı.

Adres: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 06100 Sıhhiye - Ankara, Türkiye.

E-posta: marслан691969@mynet.com

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 25 Nisan 2007

Yayına kabul edildiği tarih: 30 Mayıs 2007

E-yayın tarihi: 29 Haziran 2007

Çıktı sayfa sayısı: 19

Kaynak sayısı: 32